

Václav Novotný

<http://www.historie.kvalitne.cz>

Václav Novotný (1869 - 1932)	
	Základní údaje
Základní údaje	Václav Novotný (5. září 1869 Ivancice - 14. července 1932 Řevnice)
Plné texty	<p>Patřil ke starší generační vrstvě Gollových žáků, studoval od r. 1887. V roce 1891-1896 byl pomocníkem Václava Vladivoje Tomka v archivních pracích pro Dějepis města Prahy, ve školním roce 1895-1896 suplujícím učitelem na reálném a vyšším gymnasiu v Křemencově ulici v Praze. Jeho žádost o místo adjunkta v pražském městském archivu byla v roce 1896 zamítnuta, přes vřelé doporučení V.V. Tomka (1818-1905) i Josefa Emlera (1836-1899). Vstoupil jako praktikant od 1. prosince 1896 do státní služby v pražském místodržitelství. Habilitoval se v oboru českých dějin v roce 1898, v roce 1905 byl jmenován titulárním mimořádným profesorem, ale teprve po jmenování skutečným mimořádným profesorem v roce 1908 po odchodu Josefa Kalouska (1838-1915), profesora českých dějin, z činné služby mohl opustit místo koncipisty v místodržitelství a od svých 39 let se plně věnovat univerzitní práci na filosofické fakultě české univerzity. Řádným profesorem se stal v roce 1911. Jeho písemnou pozůstalost převzal od Historického ústavu ČSAV v roce 1991 Archiv Akademie věd ČR (tehdy ještě Ústřední archiv ČSAV) v Praze.</p>
Korespondence	
Bibliografie	
Odkazy	
Napište	
Poděkování	
zkušební provoz	
Encyklopedie panovníků	Zdroj: <i>Jaroslava Hoffmannová: Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Václava Novotného. In: Našim jubilatům (Sborník příspěvků k počtě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové). Státní ústřední archiv. Praha 2000. S. 102-111</i>

Autor: info@historie.kvalitne.cz

(3)QUOD ERAT IN VOTIS...

Mají své osudy díla umělecká i vědecká. Vždycky dojímá viděti jako torso veliké dílo, které se svým způsobem pokusilo shrnouti a zformovati rozsáhlou látku, rozsáhlou věcně i časově, avšak je tu značný rozdíl, jde-li o umění nebo o vědu. V umění, i když v něm ani moment časový neztrácí váhy, přece především záleží na silné intuici, která se v pravý čas zmocní svého předmětu; ve vědě však, ve shodě s velikými požadavky časovými, které ukládá práce přípravná při sebrání, ověření i kritickém proniknutí potřebné látky, ke zdaru, k záměrnému dokonání díla, je vždy potřebí času, je otázka časová při všem přirozeném významu tvůrčí geniality činitelem nezbytným. Je to viděti i v oboru vědeckém, jenž svou povahou je umění nejbližší, v historii.

V historii české máme toho zajímavé doklady, pozitivní i negativní. V prvním smyslu (4) je tu případ Palackého, kde s pozeňvaným věkem bylo v příčinném spojení i dokonání životní díla, ne-li v mezích původních, přece v míře podstatné, vystihující hlavní úmysly tvůrčovy. Ani v případech dalších, které ještě úzce souvisí s tradicemi věku „otce národa“, v Tomkově a Sedláčkově, výsledního dojmu z jejich díla neruší, že není zcela dokončeno, že poslední kameny obdivuhodné stavby chybí: i tu přes tento nedostatek pomohl dlouhý neúnavným pracovníkům, aby zemřeli s myšlenkou, že jejich dílo v podstatě hotovo. V době poslední z mladší již generace historické, která již náleží samostatné české universitě, dostalo se Lub. Niederlovi štěstí, že mu kromě jiných nezbytných podmínek a okolností nechybělo ani potřebného času k splnění velikého plánu „Slovanských starožitností“. Je to zjev, který se v jeho generaci v tomto rozsahu již neměl opakovati.

Než česká historie má již i mezi předchůdci Niederlovými případy, které mohou posloužiti k ilustraci zjevu opačného, kde se nedostavilo veliké synthetické dílo, třebaž k tomu nechybělo nejen základních pod-(5)mínek nadání a pracovní energie, nýbrž ani času, delšího věku. Sem patří hned první profesor české historie na nové české universitě, Kalousek: po prvním, vsutku imponantním úspěchu mládí „Českým státním právem“ celý ostatek jeho života mířil k vlastnímu svému cíli vědeckému, k napsání dějin selského stavu v Čechách a nahromadil k nim ohromné množství látky všeho druhu, jehož zlomek, vydaný ve třech svazcích „Archivu českého“, udivuje šířkou i hloubkou zájmu badatelského, ale autor před zpracováním samým resignoval, spokojuje se pouhou skizzou svých výsledků. Ani talent schopností tak ryze synthetických, jako byl Rezek, při vši své odvaze a pracovní energii nepřekročil při několika svých mladších pokusech hranic počátků, byť úctyhodných, a také poslední, nejšířejí již rozpracovaný jeho podnik, pokračování v Zapově „Českomoravské kronice“, zůstal jen rozsáhlým fragmentem, zatím co pohyblivý a rozbíhavý duch autorův byl již váben jinam. A Goll? To byl již duch, jenž při všem svém výsostném genu historickém byl celou svou povahou dalek velikých plánů synthetických,(6) i když ve své „Jednotě bratrské v XV. století“ i v „Čechách a Prusích“ podal skvělé ukázky historického umění synthetického. Čeho by byl mohl dosáhnouti i v měřítku širším, kdyby byl svou živnou a zvědavou všestranností chtěl a dovedl připoutati k literárnímu dílu širokého programu, ukazují jeho mistrovské universitní přednášky o dějinách západoevropských, jimž ve svém pedagogickém zápalu obětoval tolik času i práce, ale které zůstaly svou ústní formou omezeny jen na kruh jeho posluchačů.

Goll ve svém odklonu od veliké synthesy byl právě charakteristickým představitelem své doby, která se již nejen jinde, nýbrž i u nás svým pozitivistickým zájmem i sklonem ke kritické analýsi podstatně lišila od obrozeneckého romantismu, jenž dříve vycházel vstříc velikým koncepcím historickým a umožňoval je, přímo si jich žádaje, aby vyhověl svým tužbám i praktickým potřebám; jim právě díla rázu „Dějiny“ Palackého i Kalouskova

„Českého státního práva“ přicházela tak vhod. Pokud se tedy nový gollovský požadavek, aplikovati moderní metody historického bádání na čes-(7)kou minulost, obracel k době starší, již dříve zpracované především od Palackého, ačkoli nebylo by správně vylučovati ani u Golla při všem jeho zájmu medievalistickém živý interes o dobu novější – heslem jeho, které u jeho žáků nabylo takové váhy, byla nikoli nová synthesa, nýbrž revise badání staršího. A toto heslo mělo zvláště podnětný význam u Novotného, rozhodně větší než u kohokoli z jeho vrstevníků, kteří se v duchu Gollově obrátili k studiu české historie.

Novotný sice vlastně hned od svých počátků měl na mysli program širší povahy, dějiny českého husitství, takže by tu bylo možno mluvit o plánu díla synthetického, avšak toto jak ve své původní, zúžené podobě, tak i v pozdější formě, rozšířené na celý český vývoj historický, mělo v duchu gollovského požadavku revise především ráz analyticko-kritický, jdouc od počátku za ideálem díla celkového, založeného kromě vyčerpávající znalosti vši literatury i na vlastním poznání pramenném. To ovšem byl předpoklad dalekosáhlý, v němž se již skrývalo nebezpečí ztroskotání, i když tvůrce plánu v střízlivé úvaze sil jednotlivcových (8) nemínil celé dílo podniknouti sám, nýbrž s pomocí několika spolupracovníků, přes to však si sám při tom ukládaje úkol olbřímí, rovnoběžný s větší částí „Dějin“ Palackého. A bylo tím hůře, že Novotný, nejen podle celé povahy díla i přípravných k němu prací, nýbrž i podle své povahy vlastní i způsobu práce, mohl k literární realizaci svého plánu přistoupiti poměrně pozdě, takže otázka, bude-li mu k tomu od života dopřáno i dosti času, stávala se záhy tíživou. Čteme-li později, již daleko v díle zahájeném, r. 1924 u příležitosti vzpomínek ne Emlera, stesk Novotného: „A člověk si tak nerad přiznává, že stárne, ba že jest již stár“ – vidíme již na jeho čele stín starostlivé předtuchy o osud jeho díla, předtuchy, která se, bohužel, měla splniti dříve, nežli Novotný tušil, působíc, že jeho „České dějiny“ zůstaly torsem, byť i mohutným, jež je znamením jedné z největších tragedií našeho nového života vědeckého.

Stojíme-li před tímto smutným monumentem, jež i ve své fragmentárnosti zůstává velikým, nehynoucím dílem české historiografie i národní kultury, tážeme se prá-(9)vem, kdo byl jeho tvůrce, jaká byla jeho osobnost i cesta, kterou k němu došel, a jsme tím více pohnuti, vidouce, jak osud nešťastného historika, předčasně kleslého na své strastné cestě, v leccěms odpovídá našim poměrům a jak je proto přímo příznačným kusem našeho národního vývoje v poslední době.

Sledování genese tohoto moderního historika, historika zvláště doby husitské, se především zastaví u podvědomých kořenů existence, rostoucích z kraje i rodu jeho předků, i když bude opatrně v hodnocení těchto tajemných a těžko určitelných vlivů. Přece však je alespoň zajímavé, uváží-li se, že se při původu tohoto, po výtce náboženského historika spojilo Tábořsko, odkud, ze Stupčic, pocházel jeho otec, i moravský, kdysi tak silně bratrský západ, kde se (5. IX. 1869) v Ivančicích, v rodišti Blahoslavově, Novotný narodil a odkud, z Bystřice nad Pernštejnem, pocházela i jeho matka, z rodiny kdysi bratrské. Tyto reformační reflexy v jeho rodinném ovzduší měly ovšem jen ráz mlhavých vzpomínek, s nimiž se již dobře shodly katolické známosti i styky jeho (10) otce učitele, přítele Kuldova, styky, mající svou stopu i v jeho literární činnosti. A v podstatě nebylo ani jinak v novém působišti, kam se jeho otec, po rozličných šikanách se strany německé, r. 1873 přestěhoval, v Českých Budějovicích.

Zde také za mládí Novotného nebylo rozporů mezi českým hnutím národním, zvolna se k svým právům probíjejícím, a kruhy církevními: zde právě smrt biskupa Jirsíka (1883), v skvělém typu spojujícího kněze i národovce, avšak již bez oněch příkrých tónů, jaké se v poměru k husitské minulosti, a v tom i k Husovi samému, ozývaly v sušilovském prostředí moravském – byla jedním z nejmohutnějších dojmů mládí Novotného. I není divu, že se v tomto okolí v Novotném živý smysl náboženský,

rys v jeho pokolení dosti vzácný, jenž se pak u něho i po rozličných návalech a krisích skepse udržel ve své theistické formě až do konce, i s tím pozoruhodným doprovodem každodenní tiché modlitby večerní, v jejímž rozjímání Novotný obnovoval svůj přímý a vřelý vztah k bohu.

Jestliže s tímto rysem, jako výplod rodin-(11)ného i krajinného prostředí, je spojeno po vzoru Jirsíkově i čilé národní sebevědomí, jež pro trapné starší zkušenosti otcovy, obrážející se stále i v budějovické domácnosti, nabývalo i zvláštního rázu časným odporem proti státní službě – současně s tím se brzo vyvíjelo i Novotného záliby v historii, vzněcované jak výklady otcovými a hojnou četbou (mezi jiným zvláště Zapovy Kroniky), tak duchem místa, mocnými dojmy, jimiž na hochův smysl historický působily historické památky i vzpomínky Budějovic samých i jejich okolí, z něhož bychom se tu snad mohli domýšleti vlivné sugesci blízkého Trocnova. V tom směru pak podle jeho vlastního přiznání naň působila i výchova gymnasijní, ne sice ještě na gymnasiu nižším, zato však na vyšším, kde vděčně vzpomíná vlivu prof. Jana Macháčka, ačkoli o témž učiteli s jiné strany slyšíme úsudek ne právě lichotivý.

Povahově bych tu ještě připomenul rysy, které mají svůj význam i pro další jeho život, soukromí i vědecký, jeho plachou zdrželivost navenek, vysvětlitelnou u chudého synka učitelského, zvláště za stálé ži-(12)vých vzpomínek na příkoří otcova, i vrozenou měkkou citlivost, posilovanou jen dojmy mládí mezi pěti staršími sestrami. Jinak po otci, znamenitém zpěváku i hudebníkovi, kromě záliby ve zpěvu i hudbě, které byly až do konce jeho životní radostí, měl Novotný nejen přirozenou veselou náladu, projevující se svými jasnými zásvity zvláště v kruhu důvěrnějším, ne bez živého smyslu pro ironii, nýbrž i rys tvrdší, pevné lpění na svém přesvědčení, příbuzné jihočeskému paličáctví.

Přechod na studia universitní v Praze, v bouřlivý ten kvas na universitě i v životě veřejném, s dozvuky sporů rukopisných i s novými zápletkami, v nichž se krystalisovaly nové směry a strany politické, vyvedl Novotného z klidného až dotud závětří venkovského města gymnasijního a podrobil ho všelijakým krisím, o nichž však, jakož i o jeho pozdějším životě vůbec, pokud se neobráží v jeho spisech, víme zatím méně, než bychom si přáli. I Novotný prošel vznětlivým prostředím Masarykových a pochopitelně již tehdy v lecčems podlehl neodolatelné sugesci přitažlivé pro mládež (13)osobností mnohostranného filosofa, s nímž se setkati znamenalo octnouti se ve víru všech otázek dobu znepokojujících. Přece však se ještě tehdy Masarykovcem a realistou nestal. Přirozená nálada mládí i osobní styky, mezi nimi i známost s Fr. Tomáškem a s Ant. Hajnem, jej tehdy spíše klonily ke směrům radikálním, ač již tehdy, jako později, jeho účast na životě veřejném byla spíše účastí sympatisujícího pozorovatele nežli činného a přímo zúčastněného praktika. Ovšem ani on se zcela nevymkl praktickým důsledkům, ke kterým se tehdejší mládež cítila vázána svými ideály a svou oposicí proti generacím starším. Jako dříve, na gymnasiu, veršoval ve stopách Šolcových a Hálkových a v beletrii nepochybně viděl svou budoucnost, tak potom, ani ne jako filosof, jako spíše v letech dalších, spojených ještě úzce se studií universitními, psal radikální články žurnalistické, kritiky obou vládnoucích stran politických, staročeské i mladočeské, psal o povinnostech intelligence, jíti mezi lid a praktikovati tu hesla drobné práce. Než to byly jen pomíjivé allury: pro Novotného bylo již brzo (14)po vstupu na fakultu filosofickou, na historii, jasno, že jeho další činnost půjde jinou cestou, že to bude práce odborného historika za psacím stolem, v knihovnách a archivech. A byl to především vliv Gollův, jenž jej cele zaujal, přímo pohltil a další cestu mu ukázal.

Z těchto vzrušených let byl Goll jeho největší a nejvlivnější zkušeností; jiní mohli působiti naň v tomto neb onom smyslu, ale Goll se dotkl celé jeho bytosti, jak v přednáškách a cvičeních seminárních, tak i později, ve styku soukromém, když Novotný, zůstávaje i dále v Praze, nejprve několik let jako spolupracovník Tomkův, pak

i rok (1895-1896) jako suplent na gymnasiu v Křemencové ulici, zůstával i Gollovi blízko, zvláště při vydávání nově založeného „Českého časopisu historického“, kde odchod druhého redaktora Rezka r. 1896 do Vídně míru jeho účasti na práci redakční jen zvýšil. Novotný byl vlivem Gollovým tak prodchnut, že byl mezi ostatními jeho žáky Gollovcem po výtce nejen ve formách vnějších, svým vystupováním, spádem hlasu i užíváním jednotlivých obrátů slovných, (15)nýbrž i způsobem myšlení, a když začal psát, i způsobem literárního výrazu. I k jiným profesorům pojal úctu i lásku – kromě Rezka, jenž si ho oblíbil, tuším, i jeho vlivem spolupracovnického poměru k Tomkovi, v němž byl jeho následníkem, platilo to zvláště o Emlerovi, u něhož nejen v jeho cvičeních seminárních, nýbrž v i soukromém styku v městském archivu se Novotný dokonale vycvičil v paleografii a v diplomatice – ale Goll se stal jeho hlavním vzorem, k němuž úctu, jako k učiteli, neztratil, ani když se s ním osobně rozešel; i nedlouho před smrtí, když dokončoval úpravu své poslední knihy do tisku, která svými podněty mu Golla znovu tak oživovala, „Historické spisy Petra z Mladoňovic“, osvědčil to svým věnováním, s nímž můžeme z plného srdce souhlasit všichni, kdo jsme prošli školou Gollovou: „Památce Jaroslava Golla, mistra historické kritiky a nezapomenutelného učitele.“ Skoro o 30 let dříve, již r. 1905, najdeme podobnou dedikaci v čele vydání překladu „Kroniky Zbraslavské“, vyjadřující ve formě prostší, pouhým „W. W. Tomkovi“, úctu k jinému učiteli, v němž (16)dlouhý úzký styk naučil Novotného vidět vedle znamenitého historika i pozoruhodného člověka. Věnování to, z doby těžkých pro Novotného let, je zajímavé právě svým momentem časovým. Ozývalo-li se v něm právě proto, přes jeho málomluvnost, svým způsobem vřelé citové naladění Novotného k Tomkovi, zatím co tehdy vlivem okolností, o nichž se hned stane zmínka, v poměru ke Gollovi nastávalo ochlazení, přes to ukazuje pozdní věnování z r. 1932, jak úcta ke Gollovi-učiteli byla u Novotného silná, opravdu nezapomenutelná.

Míti takového učitele pokládal Novotný za veliký dar života, a naděje, že mu bude dopřáno, aby vstoupil na místo vedle něho v „Časopise“ jako spolupracovník ve smyslu ještě plnějším a krásnějším, než tomu bylo v případě Tomkově, kde přece jen podle povahy činnosti Novotného, spíše jen sběratelské a pořádací, i podle rozdílu věku byla mezi oběma historiky větší distance, byla jedním z prvních vědeckých snů Novotného, který se však neměl splnit. Novotný se měl přesvědčiti, že tento úsměv štěstí, jímž se mu tento dosavadní jeho poměr (17)k Mistrovi zdál býti, neznamená ještě, že je sám dítětem štěstí: poznal brzo, že za vše, čeho se mu v životě dostane, bude muset draze platit. Když došlo k tomu, aby se rozhodlo o nástupnictví po Rezkově v redakci „Časopisu“ (1898), zvítězil mladší druh Novotného, Pekař, jako již dříve (1896), když bylo v Městském archivu vypsáno místo adjunkta a když se tak Novotnému otvírala naděje, že s místem tím v milém jemu od let archivu otvírá se mu zároveň i vyhlídka na nástupnictví jednou po neméně milém archiváři Emlerovi, byla před Novotným dána přednost Jos. Teigovi.

Na střední školu, na niž perspektiva se již Novotnému zdála ne vábnou sice, ale nezbytnou možností, sice jít nemusil, ale Novotný se nenadál, že toto vyhnutí bude mu znamenati 12 let tvrdé služebnosti v archivu místodržitelenském, a to po šest let jako pouhého konceptního praktikanta a teprve pak jako koncipisty II. třídy: Novotný sice konečně dosáhl, že mu byla r. 1902 jako docentovi od ministerstva prominuta dotavadní překážka jeho postupu, praktická (18)zkouška archivní, avšak toho ani potom dosíci nemohl, aby nabyl pro sebe a pro svou vlastní práci více volnosti pod správou nedůvěřivého a žárlivého ředitele Köpla, znemožňujícího svým úředníkům všecko využití archivního bohatství, jemu svěřeného. A jestliže Novotný věřil, že mu docentura (od r. 1898), ne sice hned, přece však brzo, pomůže z jeho těžkého jha, zklamal se znovu, neboť v tehdejších poměrech, za nepříznivé vlády k českým požadavkům universitním, kdy profesor české historie neměl semináře ani nebyl zkušebním komisařem, byla docentura pro české dějiny – a k té musil Novotný sáhnouti, ježto již

rok před ním Pekař byl potvrzen za docenta pro dějiny rakouské a tak jiné eventuality nebylo – vedlejší kolejí, na níž bylo těžko se dostat kupředu. Návrh z r. 1904, aby byl jmenován profesorem mimořádným, jenom způsobil, že mu byl udělen titul (r. 1905); teprve když Kalousek odešel do pense, tato profesura titulární, za níž ovšem musil Novotný sloužiti v archivu dále, konečně se r. 1908 změnila v mimořádnou profesuru skutečnou, a Novotný mohl archiv opustiti, (19)aby se úplně věnoval činnosti universitní a vlastní práci vědecké.

Hořkosti s tím vším spojené, zatím co jeho kolegové, kteří se habilitovali na jiných oborech později než on, měli postup rychlejší, vnášela kromě některých jiných věcí i nové ochlazení v jeho pomět ke Gollovi, takže se uvolnil i jeho vztah k „Časopisu“, kde v letech 1904-1907 není od něho žádného příspěvku, a že ani v jubilejním Sborníku Gollově r. 1906 jeho jméno mezi přispěvateli nenajdeme. K tomu se vztahují slova v biograficky významném listu Gollově z 19. srpna 1906 K. Kroftovi (v ČČH. 1932. 106): „Moji žáci si většinou zvykli na to, že jsem se pro ně o všecko staral, a když se někdy něco nepodařilo, jejich nespokojenost se obracela proti mně osobně – nehledě k jistým rivalitám, které se dostavily. To vše je pochopitelné a pohlížím teď již na to klidněji. Tíže vždy nesu, že mezi Vámi...není ten přátelský poměr, jako byl asi před 10 lety. Ta jakási idyla nemohla potrvat, i to je přirozené, ale mohlo toho zůstat více.“ Aby bylo jasno o tom, co se tu praví, bylo by třeba širšího výkladu, místo něhož (20)zde však musí postačiti jen několik poznámek.

Je správné, nepojímá-li se souhrn žáků Gollových, nazývaný jeho školou, tak, aby se v pojem ten vkládala i jednotnost názorů a historického pojetí, jež bývá obyčejně vlastním základem školy: jde tu spíše jen o společný základ methodického vyškolení, jenž však nijak nevyklučuje různosti v smýšlení jednotlivých příslušníků školy Gollovy. Ačkoli měl Goll žáků více předtím i potom, přece obyčejně školu Gollovu si myslíme v užším rámci oné silné a vnitřně bohaté generace, která prošla výchovou Mistrovou na rozhraní let 80. a 90. minulého století a z níž vyšli všichni představitelé vědy historické na universitě v době, kdy Goll z ní odcházel. Podle zmínky právě učiněné o rozdílech těchto silných individualit v povahách i názorech je nasnadě, že dříve nebo později musilo dojít k zjevné diferenciaci duchů, při čemž šlo zvláště o dvě skupiny, sdružené z přátel i žáků kolem individualit nejvýraznějších, kolem Novotného a Pekaře. A je zajímavé, jak paradoxně se tu utvářily protivy, na jedné straně, u pekaře, vy-(21)značené zvláštním spojením jeho politického a sociálního konservatismu s patrným odklonem od historického pojetí Palackého, ne tak, pokud jde o romantický výklad staré society slovanské i jejích pozdějších ohlasů, v jehož odmítnutí byli všichni Gollovcí svorní, jako spíše při hodnocení husitství, i charakteristickým toho doprovodem v jeho smyslu synthetickém, jenž však přece před větším celkovým pokusem váhá – kdežto na straně druhé, u Novotného, najdeme spojení politického realismu s náklonností k hlavním bodům dějinné filosofie Palackého, ovšem přizpůsobeným již proměněným doby v poznání i v smýšlení, i smysl převahou analytický, jenž se však přece odvažuje díla, jaké bychom spíše čekali od strany první. Než stejně paradoxního rázu nechybělo ani okolnosti, že Goll, třebaže Novotný mu stál methodicky i názorově blíže než Pekař, přece se přiklonil k Pekařovi. Po té stránce je zajisté charakteristické, že při návrhu na řádnou profesuru Novotného, jenž pak vedl k jeho jmenování r. 1911, byli sice v komisi Goll, Pe-(22)kař i Friedrich, referát však připadl Friedrichovi.

Kdybychom hledali stadia ve vývoji vzájemné rivality obou těchto vedoucích historiků, na kterou i v dotčeném citátě naráží Goll, musili bychom, tuším, nehledíce k čistě osobní stránce, kterou je tu těžko správně postihnouti, se již zastaviti u zvláštní zdrženlivosti „Časopisu“ k Novotného veliké polemice r. 1900-1902 s Flajšhansem, kterou nepochybně Novotný přičítal na vrub Pekařovi. Na straně druhé, u Pekaře, podobně trapně působilo, když r. 1906 ve sporu o legendu Kristiánovu mohl brněnský jeho odpůrce, Bretholz, uvést, že pražský jeho přítel – Pekař dobře vytušil, že se tu

míní Novotný, jenž se až dotud v otázce křesťanské přímo neozval – mu opatřil srovnání křesťanské edice Pekařovy s její nejdůležitější rukopisnou předlohou. To byly menší potůčky, které kromě nepříznivých poznámek a referátů o hlavních pracích Novotného od Pekaře i jeho přátel zvláště vzrostly v dravé proudy v pozdějších velkých polemikách přímo již mezi Pekařem a Novotným o zakročení české šlechty roku (23)1415 v Kostnici i o rodiště Husovo; tu již rozkol vystoupil v plné síle, nepřinášeje však české historii valně prospěchu a vybíjeje se zatím v otázkách poměrně nedůležitých a způsobem obě strany jen roztrpčujícím. Že nedošlo již k diskusím povahy zásadnější a tím i významnější, způsobila předčasná smrt Novotného.

Jsme-li při těchto polemikách, je na místě zmíniti se o povahovém základě, který se projevuje ve všech jeho polemikách. Jsou to vlastnosti již vytčené, jeho citlivost i stálost v mínění jednou zaujatém, k nimž jako následek nepříznivých zkušeností životních přistoupila i nedůvěra v lidi. Sám nebyl bojovný, aby v boj vyzýval a aby se sám v zápas jiných mísil, nejsa jím osobně zasažen anebo nejsa nucen vystoupiti na obranu mínění cizích, s nimiž se ztotožňoval, jako se to z veliké části stalo v polemikách s Bachmannem, kde šlo i o obranu Palackého. Vstoupil-li však na bojiště, dovedl zápasiti tvrdě a vytrvale, obětuje na to, třebaže s těžkým srdcem, mnoho času i práce a nelituje při tom nervů, které vždycky těžce jeho zápasy odnášely, i zápasy vítězné; (24)každý z nich v jeho snadno vzrušené citlivosti zanechával na dlouho bolestné stopy a jítřivé rány, jež rušily jeho klid i jeho jinou práci. V těchto bouřlivých otřesech nacházel jedině místo, jež mu zjednávalo úlevu klidu přesvědčením o naprosté, nikdy neselhávající spolehlivosti, ve své rodině, jež můžeme mezi jiným vyčísti z jeho věnování r. 1907 při vydání spisu Husova „O svatokupectví“: „té, která každou moji práci chápala a usnadňovala – své ženě.“ To byl ostrov pokoje i štěstí, třebaže i nad ním někdy vystoupily bouřné mraky!

Okolnosti, které Novotného vzdalovaly od Golla i od „Časopisu“, nutily jej ohlížeti se po jiných orgánech, v nichž by mohl otiskovati své práce i uplatňovati své mínění o běžných zjevech historických. Jeho střední postavení mezi Gollovci a starší skupinou Kalouskovou, jaké mu zjednával jeho poměr k Tomkovi, umožňovalo mu, aby publikoval v institucích, více méně neutrálních, jako byla Královská česká společnost nauk, Ottův Slovník naučný – zde byl spolupracovníkem od r. 1896 – nebo (25)Česká akademie, již byl tehdy ještě Goll vzdálen. Poměry nebyly ovšem tak výlučné, aby v týchž institucích skoro současně nemohl vystupovati i Pekař. Zato odlišnější orientaci vyznačovalo u Novotného jeho pravidelnější spolupracovníctví v „Hlídce Času“ (od r. 1908). Bylo ti znamením, jak se Novotný sblížoval s realismem i s Masarykem samým, s nímž však styky, zdá se, nenabývaly ani tehdy rázu osobnějšího, omezující se hlavně na spolupracovníctví v Masarykově časopise. Vlivu názorů Masarykových i tehdy se týkaly, pokud o tom lze souditi z příležitostných pozdějších zmínek, spíše přesvědčení politického a mravního nežli odborně historického: zde – jde tu především o názory Masarykovy o významu myšlenky humanitní v českém obrození, zvláště o vědomé navazování předních osobností obrozených na tradice reformační – vítězilo pojetí Gollovo nad Masarykovým, a přiblížení k Masarykovi i v té věci se dostavilo až později, když se (26)i původní formulace Masarykovy značně pozměnily.

Od r. 1914 odborným forem Novotného se stal „Časopis Matice moravské“, kde právě do rozšířené redakce vedle St. Součka vstoupil i důvěrný přítel Novotného Boh. Navrátil. Reorganisace tato měla, ne-li jinak, rozhodný vliv na zdvižení vědecké úrovně „Časopisu“: jestliže se leckteré naděje nesplnily a jestliže někteří pracovníci moravští záhy zase odstoupili (jako J. Sedlák a Aug. Neumann, s nimiž se v „Časopise“ setkáváme r. 1914 a 1915), zato z Čech mohla pak redakce počítati s hodnotnými příspěvky leckterých spolupracovníků, zvláště ovšem Novotného, jenž již dříve (r. 1910 při 60. výročí založení Matice moravské) projevil o „Časopis“ veliký zájem a jenž pak při něm věrně setrval až do smrti. Působil tu kromě vlivu dotčených již přátelských styků

osobních i kromě potřeby, míti vhodnější místo pro příspěvky odbornější, než-li byly „Hlídka Času“ – zde od r. 1911 historická rubrika odpadla – a „Naše doba“, poskytující přece jen spíše možnost, publikovati zde referáty, přístup(27)nější širším kruhům – i reflex jeho moravského původu: ten se ostatně u Novotného přihlásil již dříve, když v únoru 1906 měl v Moravském musejním spolku v Brně přednášku o poměru církve a státu v dějinách českých po dobu husitskou, výtah to práce, která téhož roku vyšla u Laichtra v „České politice“ I. pod názvem „Církevní a náboženský vývoj“.

Vydání této přesvědčivé ukázky synthetických schopností mělo pro Novotného význam veliký, neboť tak patrně vešel ve styk s nakladatelem Janem Laichtrem, od něhož se mu tehdy, jak Novotný sám připomíná ke konci r. 1911, dostalo vybidnutí, aby u něho vydal obraz celého českého vývoje historického. A Novotný hned při té příležitosti připomíná, že výzva ta „vycházela vstříc mému dávnému plánu a přání, které by ovšem jinak sotva tak záhy bylo došlo splnění“. Slověům těm odpovídala i jeho dotavadní přednášková praxe universitní, kde v prvním svém, několikaletém turnu právě tehdy Novotný docházel k době nové, jednaje tak přesně podle programu, pojatého hned při nastoupení docentury, podle (28)něhož se dotavadní, husitský rámec jeho studií rozšiřoval jak na dobu předhusitskou, tak na dobu novou, ovšem stále s hlavním zřetelem k dějinám náboženským vůbec a husitským zvláště.

Nevíme určitě, odkud přišel Novotnému podnět k husitským tematům, ale zdá se, že to bylo již v Gollově semináři, neboť hned první vědecké práce, s nimiž vystoupil na veřejnost, mají tento, husitský ráz, nebo správněji ještě řečeno, ráz husovský. "Husův glejt" byl již r. 1893 předmětem jeho práce disertační a stal se r. 1898 v rozšířené a prohloubené formě i základem jeho habilitace, k němuž se připojily i dvě jiné, pro jeho budoucnost charakteristické práce, obsáhlý článek o Husovi v Ottově Slovníku naučném (XI. 902-921) a spis "Listy Husovy. Poznámky kritické a chronologické." První z nich, jež v novém přepracování a po dvou vydáních zvláštních našla r. 1912 místo opravdu reprezentační v jubilejním, tisícím čísle "Světové knihovny", - zde r. 1925 vyšla v novém vydání - podávala hutný obraz Husův na základě dotavadních výsledků, cizích i vlastních; druhá nazna-(29)čovala, hned jí sama užívajíc, cestu, jak se dostati k poznání novému, lepšímu a výstižnějšímu. Způsobem, jakým to zde učinil o listech Husových, chtěl Novotný pokračovati i dále o ostatních jeho spisech, a odhodláním to důsledně vedlo k první veliké polemice s badatelem jiným, jenž se o tento program v zápětí pokusil, s Flajšhansem, ne proto, že mu cestu zkrátil, nýbrž pro způsob, jak to učinil. Prudkost polemiky, již se vedle Novotného zúčastnili i K. Novák a Jos. Truhlář, vysvětluje její souvislost s novými spory rukopisnými, v jejichž obnově připadla tehdy na straně obránců hlavní úloha Flajšhansovi, nedávno ještě odpůrci Rukopisů, a tato souvislost byla i příčinou, proč se Novotný marně snažil prokázati, že Flajšhans nemá legitimaci, aby se stal vydavatelem spisů Husových.

Rozladění Novotného z toho způsobilo, že jeho veřejná činnost se pak, v letech dalších, méně zabývala tematy husovskými i husitskými, takže se mohlo zdáti, jako by se jeho zájem vědecký obracel jinam. Opravdu jeho husitské studium, jako spodní, navenek ne tak znatelný proud, pokračo(30)valo dále, avšak s intenzitou přece jen menší než dříve, protože s habilitací pro české dějiny v celku, nikoli jen s omezením na dobu husitskou, byly svědomitému Novotnému, jenž své úkoly vždy chápal a snažil se plniti v plném jejich rozsahu, spojeny nové povinnosti, které jeho dotavadní plán pracovní neobyčejně rozšiřovaly, na celkový rozsah české historie, nerušíce sice dřívějších studií husitských, avšak přece je znesnadňující, zvláště za okolností v archivu místodržitelském, tak obtížných pro vlastní práci Novotného.

Požadavek takový, vlastně požadavek revise výsledků i pojetí Palackého, jaký si zde třicetiletý Novotný kladl, nebyl nový, a byl již předtím nejen prohlašován - víme, že to byl zákům Gollovým postulát běžný nýbrž i praktikován s české i německé strany : se strany první kromě Tomka zvláště od Kalouska, se strany druhé od kruhu historiků

českoněmeckých v čele s Const. Höflerem, z něhož vyšel i Ad. Bachmann, autor nejrozsáhlejšího pokusu o nový obraz české minulosti; při tom se Bachmannova polemika obracela proti Palackému příliš(31) tendenčně, majíc na mysli jak zvýšení německé účasti na české historii, tak i zdůraznění české závislosti na říši německé. Novým nebyl u Novotného ani tak zřetel k celkovosti vývojové, neboť i v té věci jen vstupoval ve stopy starší, se strany české zvláště ve stopy přednášek Kalouskových, zato však tím více zřetel methodický, čistě věcná aplikace moderní historické metody, bez utilitaristických již zřetelů Kalouskových, hledících při líčení minulosti k době vlastní; jinak ovšem zůstávala u Novotného v lecčems obdoba s přednáškami Kalouskovými, nejen v jejich omezení látkovém (končivaly obyčejně Bílou horou a z ostatku jen přihlížely k reformám tereziánským a josefinským), nýbrž i v jejich východisku, ve výkladu pramenů dějin českých. Byl-li by takový program pracovní vyplynul prostě jen z uvědomění úkolů, logicky spojených s novou docenturou, stával se neodkladnou povinností dobovou, povinností historie české na nové české universitě, jakmile k tomu přistoupil i zevní popud takové váhy, jako byl právě zmíněný pokus Bachmannův, "Geschichte Böhmens", jejíž první díl vyšel(32) hned r. 1899, tedy krátce po habilitaci Novotného. Bylo třeba na to odpovědi nejen kritickým rozbořem tohoto díla, nýbrž i pozitivně, postavením proti němu díla nového, lepšího.

K tomu ovšem, i k splnění zatím první, kritické části, bylo třeba času. Než již roku 1903 to bylo opatřeno, a to nejen obsáhlou kritikou jmenovaného díla Bachmannova, nýbrž zároveň již i náležitou obdobou kritických studií o pramenech dějin českých, jimiž i Bachmann provázal svou práci synthetickou. Příklad Kalouskův tak Novotnému splýval s potřebou vyvrácení názorů Bachmannových, a to tím spíše, že i tu, jako v kritice jeho "Geschichte", šlo o obranu Palackého, proti němuž se Bachmann, stejně tu i tam, stavěl po špatném vzoru starších svých předchůdců českoněmeckých s pohrdavou, naprosto neodůvodněnou povýšeností. Zdálo-li se, že Bachmann i proti slavnému dílu Palackého mládí "Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber" (1830) postaví i svou "Würdigung", táž naděje byla tedy i u Novotného, jenž by tak byl kromě účelu apologetického (33) splnil i v této věci požadavek revise, zde po stránce pramenné. V obojím případě však zůstalo jen při řadě studií. Hned první svou polemiku v té příčině proti Bachmannovi, aby tím před německým forem zvýšil její účinnost, Novotný napsal německy (r. 1903 v Mitteil. d. Instituts f. österr. Gesch., tedy právě tam, kde i Bachmann z části své studie dříve uveřejnil: "Studien zur Quellenkunde Böhmens"); tato polemika o nejstarších českých kronikářích, vyžadující na Novotném tolik času i práce, avšak bez většího již prospěchu věcného, alespoň vůči Bachmannovi, jenž se ničím přesvědčiti nedal, pokračovala pak po několik let, jak ukazují práce Novotného ve Věstníku Spol. nauk r. 1907 a 1911 pod stejným názvem „Zur böhmischen Quellenkunde“ I., II. V tuto souvislost věcnou, nikoli však již s polemikou proti Bachmannovi, jako pilíře stavby nedokončené, náleží i jiné práce Novotného z let těchto i pozdějších (r. 1903 rozbor "Kroniky Zbraslavské" v úvodě k vydání jejího českého překladu; r. 1910 o nosticovském rukopisu kroniky Pulkavovy; r. 1923 i 1928 o „Kronice velmi pěkné (34) o Janovi Žižkovi"; r. 1924 o hlavních pramenech dějin doby husitské a konečně r. 1932 historický úvod k edici spisů Petra z Mladoňovic); pokud přesahují hranice doby předhusitské, které byly, tuším, i mezi soustavných výkladů universitních i pozdějších přednášek na Škole archivní, mají již jen ráz prací příležitostných.

Bývalo by na místě, aby z týchž důvodů, jako články o nejstarších pramenech, i obšírná kritika Bachmannovy "Geschichte" vyšla německy. Než to se státi nemohlo, a práce ta, tak významná pro správné zhodnocení díla Bachmannova, zůstala omezena jen na čtenářstvo české jak ve svém vydání časopiseckém (v ČČH. 1903 pod názvem „Ad. Bachmanns Geschichte Böhmens"), tak ve zvláštním otisku (r. 1904: „Prof. Bachmann a české dějiny"). Zde ještě více je již patrné, jak daleko pokročilo přípravné studium Novotného o celém předhusitském období. V české literatuře historické máme málo

takových příkladů, kde kritik-referent stojí tak rovnocenně, ne-li výše, vedle autora samého: je to zvláště obdoba Denisova, kde se při oceňování (35) jeho znamenitých prací setkali také způsobem tak vynikajícím Goll i Kalousek. V podrobném výkladu postupně podle kapitol, kde Novotný s širokým rozhledem po pramenech i literatuře předmětu kriticky sleduje vážnější chyby tendenčního, v mnohém již zastaralého líčení Bachmannova a na nejednom místě ukazuje jeho závislost na "Dějínách" Palackého, jinak zde tak odsuzovaného a snižovaného -je již zjevný solidní základ Novotného, jenž by byl sám stačil k podání vlastního obrazu dějinného, samostatně pojatého. Co zde mohlo být naznačeno jen ve fragmentární formě poznámek k jednotlivostem Bachmannovým to o tři léta později (1906) v práci již výše zmíněné „Církevní a náboženský vývoj“ provedl Novotný již v souvislé syntetické zkratce thematicu ještě širšího, celého náboženského vývoje až do Bílé hory. Obě tyto výrazné předzvěsti budoucího díla byly postačitelým důvodem k nabídce Laichtrově, kterou se plán tohoto díla pojednou netušeně posunul dopředu, ze stadia zatím ještě více méně přednáškového v dosah samé literární realizace.

(36) Než i když tu již byla podmínka, „jejíž nedostatek dříve leckdy zmařil veliké úmysly i možnosti, inteligentní a obětavý nakladatel, a i když kromě prací již vydaných i v přednáškách až dotud vykonaných, které svou pečlivou propracovaností byly důstojny žáka Gollova, měl Novotný dobrý základ k dílu zamýšlenému - rozhodnutí bylo přece jen těžké. Přípravné práce dotavadní právě Novotnému ukázaly obtíže podniku v pravém světle, a jeho vědecká svědomitost vzbouzela v něm v této kritické chvíli spíše pochybnosti nežli odvahu, jako již i dříve můžeme pozorovati, že smysl pro kritickou analýsu, Novotnému vlastní, obrácený k vlastní práci, byl leckdy závažím jeho produktivnosti, takže jeho práce, i když se navenek zdály postačujícím průkazem jeho vědeckých schopností, svým počtem i rozsahem nebyly pravým výrazem jeho vědecké osobnosti. Srovnajme jen, jak r. 1913, již jako obecně uznávaný znalec Husův a očekávaný jeho biograf, napsal o této možnosti : je prý přesvědčen, že „napsati výstižný a všestranně vyhovující životopis Husův dnes možno ještě není; k tomu jest dosud příliš (37) málo práce vykonáno. Jest možno napsati krásnou, pravdivou a mnoho nového přinášející knihu o Husovi, ne však ještě definitivní životopis“ (v Klímově „Životě“ 1913. 53). Takové pochybnosti zajisté měl Novotný i r. 1906 při jednání s Laichtrem, když šlo o dílo ještě větší, na něž přípravy jeho podle jeho přesvědčení přese všecku práci jim věnovanou ještě méně stačily než později na biografii Husovu ! Než bylo toho třeba v zájmu národní cti, jíž by bylo skvrnou, aby se jen Němci odvažovali velkého díla celkového o české minulosti a to podle neklamných zkušeností spíše na její újmu než prospěch a aby Češi se jen spokojovali monografickým zpracováním jednotlivých úseků, a Novotný se odvážil ujmouti se díla, jehož nesnázi a odpovědnosti si byl sám nejlépe vědom.

Budoucnost teprve náležitě ocení statečnost tohoto odhodlání k dílu tak smělému , jehož přijetí oddalovalo literární zužitkování studií husitských, srdci Novotného stále nejmilejších, do mlhavé neurčitosti. Novotný byl by se mohl po případě omluviti, že jeho sama osobní odpovědnosti za to,(38) že dílo Bachmannovo zůstane bez pravé odpovědi s české strany, zprošťují přednášky, v nichž podle možnosti již revisi staršího badání konal, byť i zatím, pokud šlo o dobu nejstarší, v míře jen skrovné; byl by mohl zůstat na spolehlivější půdě studií husitských a nepouštět se na neznámé moře, s neznámými a měnlivými proudy, s nezaznamenanými ještě na mapách ostrůvky s úskalími, kde bylo tak snadno se ztroskotati. Byl to veliký čin kulturní, odvážit se tam, kde jiní pochybovačně váhali, namítajíce, že ještě není čas k dílu soubornému, a jeho záslužnosti neubude, i kdybychom zjistili, že na konečném rozhodnutí měla podíl i osobní ctižádost, touha, velkým dílem vyrovnati krok s jinými vrstevníky ze školy Gollovy, z nichž Pekař právě zápasem o Kristiána vzbudil obecný zájem a Bidlo již r. 1903 vydal druhý svazek své, široce založené „Jednoty bratrské v prvním vyhnanství“.

Uznáváje od počátku nemožnost, dílo tak širokého programu, jež by po prvé v české literatuře vědecky obsáhlo celý český vývoj historický i s onou „temnou pevninou“ sto-(39)letí 18., podniknouti sám, hleděl k němu Novotný získati spolupracovníky, kteří by mu zaručovali jednotu v hlavních názorech a tím i jednotnost díla. Mezi nimi měl býti s počátku i K. Krofta, s nímž Novotný jednal o to, aby se ujal partie, která jemu samému do té doby byla cizí, nejstarších dějin vnitřních, patrně ne jako zvláštní výsek, nýbrž v příslušném rámci dobovém. Než pokus tento selhal, a Novotnému nezbylo než ujmouti se s vlastní dobou husitskou i celého období předcházejícího, zatím co o ostatek (od r. 1437) se rozdělili tři jiní spolupracovníci, názorově mu blízcí (Urbánek, Navrátil a Kybal). Úkol, převzatý od Novotného samého, sám o sobě ohromný, byl, jak již dříve bylo podotčeno, ještě ztížen vnitřní povahou, kterou mu Novotný již předem ukládal, podmínkou, aby "České dějiny" - počaly v sešitech vycházeti r. 1911 a již předtím, jakož i potom, jejich doprovod tvořily rozličné studie přípravné o jednotlivých otázkách, z nichž většího rozsahu nabyly práce „Ku kritice zpráv Kl. Ptolemaia o zemích českých“ (v "Rozpravách Čes. Akad." č. 40, 1910) - odpo-(40)vídající potřebě, v kruzích odborných nejvíce pocítované, která byla pro Novotného rozhodující, „potřebě revise všeho dosavadního badání“, nebyly pouhým kompendiem, nýbrž aby vycházely „při samozřejmé znalosti dosavadní literatury“ z pramenů a z vlastní a přímé jejich kritiky.

To je úkol, podle něhož pak třeba dílo posuzovati; to jest hlavní jádro, jež je základem jeho předností i nedostatků. A uznáme-li jeho cíl, býti revisí, i jeho hlavní prostředek, vlastní analýsu pramenů, nemůžeme od něho chtíti více, nežli nám může podati : „chacun a les défauts de ses vertus.“ Již podle těchto návěstí nebylo možno čekati dílo volné synthesy, nevážící se podrobnostmi literatury ani pramenů, které jsou pro velké rysy její koncepce vedlejšími. Autor sám je určoval „v první řadě odborníkům“, doufaje však při tom, že, i když se nebude vyhýbati sporným otázkám a nebude se honiti „za stkvělým líčením a duchaplným vypravováním“, jeho dílo nebude „čtením nepřístupnou a neztravitelnou“, vylučující širší vrstvy čtenářstva. Je lidské doufati v splnění tohoto (41) těžko řešitelného úkolu formálního a není nectí podlehnouti leckde v tomto tuhém zá-pase umění vypravovatelského se strohými subtilitami historické kritiky, jejichž pásmo však přece není tak nepřetržité, aby tu nebylo ani dosti místa k zastávkám a k širším výhledům, poskytujícím i příležitost k účinnějšímu uplatnění prostředků formálních. Není ovšem pochyby, že si Novotný sám možnosti formálního ovládnutí svízelného obsahu zeslabil i rozličnými způsoby, které tkvěly více v něm než v samé povaze nepřístupné často a hravé těkavosti obecného zájmu vzdorující látky. Látka nemusila býti povětšinou zpracována v chronologické, málo členěné řadě, umožňující spíše plošné rozvinutí po způsobu tomkovském nežli perspektivní přehled, v němž by věci důležité byly patrné na první pohled a nebyly přemáhány massou věcí vedlejších i kde by bylo možno na vhodných místech vsunouti projednání otázek, dodávajících celkovému vývoji pravého reliefu dobového, jimž však zřetel chronologisující nedopřával potřebného místa. Naopak zase některé partie přílišným kupením látky rázu již spíše mo-(42)nografického přerůstaly rámcem souhrnného podání, jak toho později příkladem zvláště charakteristickým je líčení poměrů církevních a mezi nimi především historie nejstaršího vývoje českých a moravských klášterů. Gollovský pak odpor proti jednoduchým formulám, jenž právě u Novotného našel úrodnou půdu, byl na leckterých místech příčinou, že formulace konečného mínění svými dodatky a výhradami byla příliš zatížena na újmu jasnosti a výraznosti.

Nacházela-li takto formální stránka Novotného, architektonika díla i detailní zpracování, přísné, ba namnoze velmi přísné kritiky, hledící při svých jednostranných výtkách neuspokojivé synthesy - jako by vlastní úmysly autorovy zřejmě nezdůrazňovaly revisionistický charakter díla - více k těmto chybám nežli k formálním přednostem, jichž tu také nechybělo, zvláště k jazykové čistotě a pregnantnosti výrazu, prostého sice, ale ve své střízlivosti přece plného - nechybělo takových kritiků ani při stránce obsahové, při

níž kromě pochybností a námitek o jednotlivých přípa-(43)dech, které jsou samozřejmým důsledkem každého díla, vzbouzelo opozici hlavně základní pojetí Novotného, akcentující význam dějin politických a zasazující ostatní vývoj dějinný v jejich rámec. Novotný v tom šel za Gollem, jenž také pokládal dějiny politické a s nimi těsně souvisele dějiny církevní za pevný základ líčení historického, z něhož ovšem nevykloučoval ani dějiny ostatních, přebíraje z nich, nikoli mechanicky, co bylo nutné a prospěšné k objasnění i doplnění obrazu života politického a vývoje státního : ani Novotný nechtěl oddělovati dějiny vnitřní od politických, nikoli však na úkor tohoto tematu hlavního, ponechávaje jim jen tolik místa, kolik bylo k vlastnímu účelu potřebí. Právě o tuto míru pak šlo u oponentů Novotného více než o jeho zásadní důraz na dějiny politické.

Byla otázka, zda jsou správné jejich výtky, že místo, jakého Novotný vnitřním dějinám ve svém díle dopřál, je opravdu tak podružné, ale též, zda jeho podání otázek sem spadajících je tak nedokonalé, jak se mínilo. Lze-li připustiti, že úměrnost díla (44) i význam poměrů právních a sociálních vyžadovaly k nim většího zřetele, méně ochoty bude, máme-li býti právi spravedlivé úvaze o dotavadním badání o poměrech vnitřních, přijmouti odsudek těchto partií v díle Novotného jako nezdařených. Třeba tu položit důraz na nehotovost dotavadních výsledků, z velké části nejistých a sporných, takže i ve věcech nejdůležitějších najdeme vážné rozpory. Je možno, aby, staví-li se tak obraz proti obrazu, každý svůj a odlišný, odborník v těchto otázkách zaujal proti .Novotnému stanovisko namnoze polemické, a přece nemusí býti výsledky Novotného, opřené o pečlivé studium pramenné, bezcenné a marné; poukaz na to, že se Novotný sám dříve vnitřními dějinami staršími nezabýval, může leccos vysvětliti, ale sám o sobě nerozhoduje: rozhodne jen kritický rozbor jeho výkladů.

Není pochyby, že, i když se přiznala Novotnému záslužnost vůle k velkým věcem, spojená s neobyčejnou energií pracovní i s kritickým důvtipem, přece závěr, že tu jde jen o veliký a záslužný náběh, podnik-(45)nutý však s prostředky nedostatečnými, jenž právě proto se minul cíle, nebyl spravedlivý; uznávalo-li se při tom, že je to štedrý dar, jenž přijde vhod odborným následovníkům při budoucí synthese, bylo to přece jen málo. Ani srovnávání, častěji se vracející, s mnichovskými „Jahrbücher der deutschen Geschichte“ nebo s Dobnerovým komentářem ke kronice Hájkově, srovnání jinak zajímavé a dosti případné, nevystihuje pravé povahy věci. Novotný ve svém díle přes jeho převážně analyticko-kritický ráz podával více, nežli se v obou případech naznačuje, věcně i formálně, i v příčině žádané na něm synthesy; jeho revise svým způsobem a podle možností dobových přece jen byla již i synthesou nejstarších českých dějin. Je to rozlehlá budova, vynikající spíše solidní prostotou a spolehlivostí nežli bohatou, ale křehkou ornamentikou, v níž jako v bezpečné stanici i ukazateli cesty najdou útulek mnozí příští poutníci, jdoucí za ideálem veliké synthesy českého vývoje národního. Tvůrce její, jemuž se dostalo - vedle jiných, příznivějších referátů - výše dotče-(46)ného, málo přívětivého přijetí právě na místech, tak vlivných pro smýšlení veřejnosti (v „Naší vědě“ od Šusty a v ČČH. od Pekaře), sice se po vydání prvních dvou svazků (r. 1912 a 1913) na nějaký čas v „Českých dějinách“ odmlčel. To však, i když byl nepříznivým stanoviskem druhé skupiny Gollovců velmi citelně dotčen, neznamenovalo resignaci. Nebyl z těch, kdo ustupují a se vzdávají, když narazí na odpor. Různé však okolnosti způsobily zatím odbočku směrem jiným: jednak ve vydávání „Českých dějin“ zatím nastoupilo pokračování od r. 1437, jednak byl Novotný na delší dobu vázán prací jinou, kterou nebylo možno odložit, „Husem“. Než jeho článek „Přemysl Otakar II., kurie a říše v letech 1268-1271“ (v Čas. Mat. Mor. 1914) svědčí, že se i uprostřed prací k „Husovi“ zabýval pokračováním v své části „Českých dějin“, že byl ochoten dále jíti tou cestou s oddáním i s odhodláním.

Bližící se jubileum Husovo bylo příčinou, že spodní, veřejnosti málo patrný, ale přes to neustávající proud studia husovského zase v literární činnosti Novotného (47)vyplýnul na povrch a na několik let jí skoro úplně ovládl. A třebas odbornictví jeho v té příčině bylo již

dříve hodnotou vysoce uznávanou, teprve nyní se ukázalo v plném světle a v celé síle. Ovšem i tu se zdá, že by k velikému dílu soubornému sotva bylo došlo hned v časové souvislosti s jubileem Husovým - byloť již výše poznamenáno, jaké rozpaky měl ještě r. 1913 - kdyby ho opět nepobídla „causa honoris nationis bohemicae“. Bylo již předem zjevno, že se konkursu, vypsaneho Českou akademií, zúčastní se strany katolické Jan Sedlák, a Novotný, třebaš význam přípravných již prací jeho nijak nepodceňoval, pokládal za věc cti českého dějepisce, postupujícího ve stopách Palackého, aby se husovské jubileum neobjevilo ve znamení spisu katolického, jenž při vši učenosti a přípravě svého autora nemohl přece jen býti podle jeho konfesijního stanoviska leč dílem předpojatým. I když byly Novotného rozpaky o mnohých mezerách a nedostacích dosavadního studia husovského i husitského správné - je zajímavo, že až dosud nemáme nejen kritického vydání, nýbrž ani (48)řádného kritického rozboru hlavního programu husitského, jenž již s dobou Husovou tak těsně souvisí, Artikulů pražských, takže stále ani datum jejich vzniku není přesně zjištěno - nestačilo to za takové situace za postačitelny důvod odkladu, a Novotný se ujal nového velikého úkolu, ač ani v tomto případě ne sám, nýbrž ponechává rozbor theologický Kybalovi.

Dílo o Husovi nemělo býti podle celé povahy dřívějšího již studia autorova, odrážejícího se i v jeho přednáškách universitních, monograficky izolováno. Mělo je stejně předcházeti vyličení doby předhusitské, jako měl za ním následovati obraz husitství již rozvitého. Tak byla by realizací tohoto plánu trilogie, jejíž prvním článkem byla - je to i formálně označeno - první část „Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století“ („Do Husa“), vyšlá r. 1915 ; částí druhou podle toho byla by partie o Husovi samém, která by však byla synthetickým zpracováním výsledků veliké monografie, vydané spolu s Kybalem, a jako závěr měl patrně přistoupiti ne tak výklad o válkách husitských, jako spíše obraz náboženského vývoje ve stol. 15., do něhož by vedle táborství byl pojat i přehled nejstarší historie Jednoty bratrské. Byla by to tedy celková historie hnutí husitského v jeho době nejvýznamnější, celková však přece jenom z části: se stránky ideové, nikoli v rámci ostatních poměrů dobových, zvláště sociálních, tak asi, jak r. 1918 autor podal částečnou toho skizzu v článku „Husitství“ v Kočího „Národní čítance“. Byla by tak vystižena nejdůležitější stránka husitství, nikoli však jediná!

V části z r. 1915, která ve své formě torsa většího, šíře založeného díla je již neblahou předzvěstí toho, co se pak mělo v míře ještě větší splniti při „Českých dějinách“ - samostatným doplňkem tu snad bude i vydání souvislé partie universitních přednášek o českých sektách v době předhusitské - mohl Novotný, nejsa tu jako jinde vázán rozsáhlým aparátem kritickým, jenž zde byl vyloučen účelem díla, kursu to přednáškového, podati (kromě jiných případů podobného rázu, ale v menším rozměru jednotlivých přednášek veřejných) příklad své schopnosti synthetické I není divu, že (50)se právě proto tento spis klade formálně u Novotného nejvýše. Opakují se v něm v širším rozvedení leckteré tóny, které se ozývají již v jeho starších, drobnějších pracích, zvláště v dotčeném již spisku o Husovi, a které pak zaslechneme v míře zmocněné ve velké monografii. Je to vedle názoru o tom, jak se v husitství po prvé sbližuje trojí proud, obracející se proti pokleslé církvi, oposice universitní, hnutí lidové a posléze, v nejmenší míře, i humanismus, nejen hlavní these Novotného o poměru staršího domácího hnutí k viklefii, která se stává jeho dovršením a domyšlením, nýbrž je to i apolagetický vztah ke králi Václavovi IV., jímž lze též vysvětliti, proč z výkladu hrozných poměrů církevních v Čechách skoro vypadá i zhoubný na ně vliv tehdejších poměrů politických, moci královské i dvora královského a šlechty.

Pro Novotného je ovšem nejvýznamnější a nejcharakterističtější otázka recepce viklefské. Mínění, které se již u něho od roku 1903 ozývá s menším nebo větším důrazem podle povahy příležitosti i odpůrců, proti nimž se obrací, že totiž Hus i husitství, při- (51)jímajíce viklefii, sobě, se a staršímu vývoji domácímu nezpronevňují a zůstávají v podstatě samostatni, že viklefie sama nepodávala husitství mnoho úplně nového, že jen

přiostrhovala směr staršího českého vývoje, vyhraňujíc uceleněji některé jeho názory, mířící již tímž směrem, „ale nepřímou a neuvědoměle“, nevyčerpávajíc však husitství úplně, a že Hus vlastně mluvil jen slovy Viklefovými - mínění to, i když leccos správně zdůrazňovalo, ve svých závěrech přece zacházelo příliš daleko. Je správné nepřeceňovati vliv viklefie na husitství, avšak u Novotného se vyskytuje druhá krajnost, že vlivu toho nedoceňuje, přičítaje mu více méně význam spíše formální. Recepce viklefie byla i věcně silnější, než Novotný připouští, i když neovládla zcela a třeba povaha staršího hnutí domácího zůstávala i potom svá, česká, a starší jeho tradice se ozývaly dosti patrně, ani ne tak u Husa samého (ačkoli i u něho jsou, avšak ne tak silné a hojně), jako v jeho okolí, zvláště u Jakoubka ze Stříbra, u něhož se právě setkávaly i se silným vlivem viklefským : vynikne to tím výrazněji, až budeme míti (52)úplnější a výstižnější, nežli dosud, srovnání husitství s viklefií, nejen formálními juxtapozicemi, nýbrž i věcně. Hlavní otázkou zde, jakož i v jiných případech celého našeho vývoje historického, není tak recepce sama, pochopitelná u menšího národa s takovou ústřední polohou zeměpisnou, jako spíše její způsob, založený na neobyčejně odolné životní síle české, která si dovede vůbec cizí přejatky tak přizpůsobiti a je organicky, podle své přirozené povahy i potřeb, zpracovati, že při tom neztrácí samostatné svéráznosti. Známa dualistická formule Palackého, aplikovaná však zde na styk češství s cizinou vůbec, nabývá tak, třeba ve formě pozměněné, nové platnosti.

Podceňování vlivů viklefských u Novotného souvisí s jeho důrazem na znak, obecný celé české reformě, na prakticky mravní tendence. Ty však, i když prvotně neměly úmyslu dogmatických, přece průběhem času a vývoje nutně nabyly i rázu dogmatického a proticírkevního, jak v hnutí celkovém, tak i u Husa samého, a to v míře větší, nežli se to zdá Novotnému nutným připustiti. Novotný tu, při všem jedinečném (53) ovládnutí rozsáhlé látky, přece propadá omylu, vlastnímu většině monografistů, kteří svého hrdinu - a Hus je v pravém slova smyslu hrdinou Novotného, k němuž lne celé jeho srdce - ve svém daltonismu příliš stylisují, nezůstávajíce právi všem konkrétním skutečnostem, jimiž se hrdina jejich ocitá v rozporu, lidsky tak pochopitelném a zajímavém, se sebou samým, s hlavními svými ideami a motivy. V tomto monografickém zaujetí je „Hus“ Novotného vůbec osobněji naladěn nežli „České dějiny“, jak k osobám a věcem, o nichž tu autor vypravuje, tak i k zástupcům odborné literatury, s jejichž názory se tu velmi často střetá, takže zde více než jinde vedle imposantního pokusu o vystižení jednoho z největších temat české historie postřehneme i leckteré osobní rysy autora samého: jako Novotný bezděky nemohl vždy správně rozdělit světlo i stín mezi Husa i jeho stranu a jejich odpůrce, jak je viděti zvláště v případech arcibiskupa Zbyňka z Hasenburka i Štěpána z Pálče, u nichž spor s Husem měl přece i význam zásadní, dotýkaje se vlastních základů jejich světa ideového i mrav-(54)ního, tak jeho polemika s literárními odpůrci, z téhož citového základu, se stávala prudší i příkřejší, nežli snad bylo třeba, zvláště ve svých pokračováních, když ani se strany druhé nechybělo takových drsnějších tónů. I když tedy v Novotného „Husovi“ vedle mohutného jasného proudu nového poznání, v němž přirozeně, jako na svém vlastním poli pracovním, ještě více nežli v „Českých dějinách“ (s nimi má stejnou podobu v analyticko-kritickém podání obrovského temat) autor ukázal jak překvapující rozhled po pramenech i literatuře, tak neobyčejnou sílu a pronikavost důmyslu kritického, nechybí ani některých stínů - přece se svrchovaným obdivem stojíme před tímto kvantitativně i kvalitativně ohromným výkonem pracovním, ztělesňujícím alespoň v této formě veliký sen mládí autorova. Mnohé i těžko schůdné cesty k němu vedoucí vyzírají nejen z obsáhlých polemik o slavný list české šlechty r. 1415 do Kostnice i o rodiště Husovo, které se studiemi k jubileu Husovu byly spojeny - obojí s prof. Pekařem - nýbrž i ze (55) tří edic, které vyšly jednak před dílem vlastním, vydaným r. 1919 a 1921, jednak již s ním a po něm : „Hus v Kostnici a česká šlechta“ (1915), „M. Jana Husi korespondence a dokumenty“ (1920) a konečně „Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy a paměti o M. Janovi Husovi a M. Jeronymovi z Prahy“

(1932). Všecky vycházely z krásné sbírky Palackého „Documenta Mag. Johannis Hus“ z r. 1869, historické potřebě již nedostačující, svým způsobem ji doplňující a nahrazující, byť i ne zcela tak, jak bylo ještě žádoucí i možno. A bylo jen aktem spravedlnosti, že roku 1915 při vlastní oslavě Husově, jaká za současné situace byla možná, na universitě, byl Novotný slavnostním řečníkem („Rektor pražské university Mistr Jan Hus v historii a ve veřejném mínění své doby“), výrazně tak svou osobou symbolisuje úctu k Husovi i práci, věnovanou jeho poznání.

Po „Husovi“ byl čas vrátit se k „Českým dějinám“, avšak, i když zajisté v ústraní pracovny zřetel k nim Novotného neopouštěl, trvalo ještě dosti dlouho, nežli se mohl této práci opět oddat s plnou silou. Také (56) jubileum Žižkovo r. 1924 i se svými dozvuky hojně jej zaměstnalo, udržujíc jej ještě ve směru studií husitských. Než nemělo již dojít k větším výsledkům ani zde, ani pak v příčině „Českých dějin“, k nimž se posléze Novotný přece obrátil, alespoň ne úměrně k velikosti jejich ostatku, jenž čekal na zpracování : osud fragmentárnosti již hrozil činnosti Novotného v obou těchto řadách. Příčina k tomu tkvěla nejen v selhávajících již jeho silách životních, v důtklivě se hlásících chorobách, nýbrž i v ne dosti důsledné ekonomii časové: ta se již u Novotného jevila leckdy dříve, rozptylujíc jeho energii různými směry, zvláště však nebezpečně ochuzovala jeho čas, věnovaný jeho dílům hlavním, po převratu, kdy se vzrůstem významu české historie na universitě i se vzrůstem vážnosti Novotného ve veřejnosti byly spojeny i odpovídající tomu nároky na jeho čas i práci, jimž všem on ve své svědomitosti i dobrotě hleděl vyhověti, ač leckde bylo by lépe, kdyby byl měl více na paměti vzor Tomkův, tak dobře známý právě v neúprosném, až egoistickém soustředění ke své práci životní. (57) Vedle prací úředních v semináři a při státních zkouškách, o jejichž pedagogických výsledcích jako pozoruhodná manifestace svědčí sborník jeho žáků „Českou minulostí“, věnovaný mu při jeho 60. narozeninách, i vedle nepřestávající činnosti referentské (v Čas. Mat. Mor.) přibývalo houfně i čestných funkcí a příležitostí, ať to bylo v Historickém spolku (zde vedle předsednictví stál v čele i komisi pro vydávání „Pramenů dějin českých“), ve Společnosti nauk (tu byl po svém řádném členství z r. 1915 i tajemníkem I. třídy), i v České akademii (ta jej zvolila r. 1909 členem dopisujícím, 1918 mimořádným a 1924 řádným a Novotný tu byl též předsedou komise pro vydávání „Sbírky pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století“), ve „Společnosti musea Husova“ (zde s předsednictvím měl i redakci „Husitského archivu“) nebo ve „Vlastivědné společnosti jihočeské“ (předsednictví od počátku, od r. 1928) ; účastnil se, osobně i přednáškami, kongresů historických v Bruselu, Oslo posléze i ve Varšavě (1927), psal akademická dobrozdání i spisy na obranu práv Karlovy (58) university, konal příležitostné přednášky i redigoval příležitostné spisy, psal o historických přítomnosti v slavnostních člancích i nekrolozích, při čemž se projevy příležitostné měnily v pečlivé přehledy celé životní činnosti příslušných osobností (v takovou souvislost rázu příležitostného patří r. 1929 i celý spis „České dějepisectví v prvním desetiletí republiky“, dobře ukazující, jak měl Novotný celou historickou produkci v patrnosti, nejen bibliograficky, nýbrž zároveň i kriticky); přednášel na učitelských kursech i na Archivní škole, připravoval k vydání historická díla Komenského atd., atd. Lze říci, že žádná veřejná příležitost rázu historického, která se jen poněkud Novotného týkala, neprošla, aby na ní neměl větší nebo menší podíl. A v to svým vzrušujícím způsobem zasahovaly polemiky, které kromě hojně času a práce si vyžadovaly na něm i příslušnou dávku na účet nervů, v nichž polemiky měly své trapné dozvuky : z nich poslední již byla polemika o legendu Kristiánovu, spojená s jubileem václavským, k němuž (59) Novotný též vydal zvláštní spisek „Český kníže Václav Svatý“ (1929) .

Je ku podivu, že při tomto různorodém a stále něčím jiným přerušovaném způsobu práce mohl Novotný dokončiti třetí svazek „Českých dějin“ (r. 1928), aby pak po krátké přerývce, v níž zatím bylo pokračováno mým třetím svazkem ve „Věku poděbradském“, překročil k vydávání svazku čtvrtého : zde však již zasáhla moc, jíž odolati nedovedl,

ohlásivši se neblahým záchvatem v novoroční noci r. 1932. Uprostřed neutuchající činnosti, v níž se opět vedle obvyklých rozličných referátů zajímavým způsobem splétaly studie o Husovi a jeho tradici (vydání „Husitského zpěvníku. Nábožných písní o M. Janu Husovi a M. Jeronymovi“ ve „Špalíčku“ r. 1930, obdoba to dokonávaného právě vydání spisů Mladoňovicových) i s pracemi o husitství dalším, o kázáních husitských z konce 15. století atd., ale i s pozoruhodnou zkratkou celého období, zvoleného v „Českých dějinách“, kterou chtěl podati ve formě příručkové v Jandově „České vlastivědě“, jsa zároveň i redaktorem jejího (60)čtvrtého, historického svazku - musil přestatí při r. 12'73 stejně v „Českých dějinách“, jako ve „Vlastivědě“ : ostatek již zůstal nedopsán.

Jako by to bylo dnes, ten krásný, vlahý večer červnový, kdy jsme se po odpolední návštěvě u Novotného, za jeho rekonvalescence v Řevnicích, vraceli v jeho průvodu k nádraží : za hovoru doma čilý a o vše se zajímající, překvapoval nás Novotný i při návratu svou svěží pohodou, v níž mu na rty přišel i tichý popěvek, jako paprsek v západ klesajícího slunce. Bezděky se vzbouzely v nás naděje, že tajemná životní síla si přece pomůže a že vědecká činnost Novotného přece jen není u konce, třebaže bude třeba ještě vyčkati času, aby se jí zase mohl ujmouti a aby se přiblížil o hodný kus k cíli svých „Dějin“ i s těmi odbočkami, na něž v nich ještě pomýšlel jako na nutné doplňky. Než nestalo se tak! Neměli jsme se s ním již shledati, leč až v ten smutný pondělek, 18. července 1932, jenž nás z různých stran svolal do strašnického krematoria, abychom byli přítomni poslednímu rozloučení s velikým historikem, statečným (61)mužem, jenž zemřel na štítě, věren své práci až do chvíle poslední, když se již cíl mdlým očím ztrácel v dálce !

Poznámka: osobní práce Novotného naleznete v jeho úplné (doufám) bibliografii na těchto webových stránkách v sekci „bibliografie“

<http://www.historie.kvalitne.cz>